

La tipologia de les cases del Maresme al segle XVII, amb espais d'habitatge i de treball alhora, és estudiada tot seguit per Alexandra Capdevila Muntadas, a partir de l'anàlisi de diferents inventaris *post-mortem*.

L'HABITATGE DELS ARTESANS MARESMENCS AL SEGLE XVII: LLOC DE TREBALL *VERSUS* ESPAI FAMILIAR

INTRODUCCIÓ

Durant l'Antic Règim, la frontera entre l'espai familiar i l'espai laboral no estava ben delimitada. Era freqüent que fusters, sastres i ferrers desenvolupessin el seu ofici en la mateixa unitat d'habitatge. En ocasions, els menestrals destinaven una estança de la casa a l'execució del seu treball. És en aquesta circumstància, quan localitzem les botigues i els obradors. Massa sovint, però, tota la unitat familiar esdevenia un taller. En aquest cas, els estris i altres instrumentals apareixien disseminats al llarg de les diferents estances.

A partir de les dades aportades pels diferents inventaris *post-mortem* consultats, podrem constatar aquesta dinàmica. Així mateix també podrem esbrinar, gràcies a aquesta font documental, fins a quin punt es produïa un cert intrusisme professional entre els diferents oficis. Observarem ferrers obrant de boters, però també fusters, boters, sastres i ferrers, que inverteixen part dels seus estalvis en la compra de vinyes i de barques. I finalment aprofundirem en l'estructura de l'habitatge dels artesans.

Per tal de realitzar aquest breu estudi, hem recorregut a la lectura d'una quarantena d'inventaris¹ de diferents menestrals, de les poblacions d'Arenys de Mar, Canet, Vilassar i

Llavaneres al llarg de la segona meitat del segle XVII. Sabem que entre 1660 i 1700 Catalunya i, en concret, la comarca del Maresme, experimentà una reactivació econòmica que va establir les bases de l'expansió econòmica del Divuitè. La contrastada activitat econòmica de les poblacions analitzades pot esdevenir enriquidora per a l'estudi que ens proposem de realitzar. Per una banda, Llavaneres i Vilassar reproduïen el model d'una economia bàsicament pagesa; per altra, Canet i Arenys de Mar encarnen el món dels comerciants i de la marina. D'aquesta manera, localitzarem menestrals que complementen part dels seus ingressos treballant bé com a pagesos, bé com a pescadors.

Generalment, l'inventari s'inicia amb una breu descripció de la situació geogràfica de la llar inventariada. Ens precisa a quin carrer de la vila es troba i si té hort, eixida i pou: «Primo aquella casa ab sa axida y ort darrera la qual es situada en la present vila Arenys en lo carrer de la Parera dins la qual hi ha lo següent (...)».² A partir d'aquí, s'inicia el recorregut per les diferents estances de la casa i conclou fent una relació de les peces de terra del difunt.

La minuciositat del document és sovint aleatòria. En ocasions, la descripció és detallada i

acurada i, en d'altres, esdevé un llistat més o menys extens dels objectes del difunt. Tot plegat dificulta l'homogeneïtzació de les dades recollides. Així mateix, no cal perdre de vista que hom realitza un inventari per causa d'una mort. D'aquesta constatació es desprenen dos fets. Per una banda, és possible que la mort sigui fruit d'una llarga malaltia, al llarg de la qual s'hauria produït un desplaçament de mobles i objectes. Fins i tot, la cambra del difunt s'hauria pogut traslladar a una cambra de la planta baixa, per poder-lo atendre millor. En definitiva, l'inventari és fruit d'un esdeveniment que capgira el funcionament normal de la casa.

I, per altra banda, el difunt seria, presumiblement, un home d'edat, que hauria deixat de treballar del seu ofici o bé que dedicaria poc temps a la seva ocupació. Per tant, tot i que puguem detectar eines i instruments, molt sovint mig atrotinats, serà difícil localitzar primeres matèries i productes en procés d'elaboració. Malgrat les dificultats i les reserves que aquesta documentació mereix, cal destacar alguns estudis que utilitzen aquesta font documental. És el cas de Jaume Codina pel Baix Llobregat,³ Ramona Huguet per Lleida,⁴ Xavier Lencina per Barcelona,⁵ Belén Moreno pel Penedès⁶ i Joan Giménez Blasco per Mataró,⁷ entre molts d'altres.

LA LLAR MENESTRAL: ESPAI LABORAL I FAMILIAR

Els menestrals de les poblacions estudiades acostumaven a ser petits productors, que desenvolupaven el model d'habitatge casa-obrador. Esposa i fills participaven i ajudaven el cap de casa. Aquest fet contribuïa a estrènyer les relacions entre el món laboral i el familiar. Els inventaris reflecteixen les activitats socio-econòmiques dels habitants de la llar inventariada. Eines, llibres de comptes, així com primeres matèries i productes ja elaborats, són ressenyats minuciosament pel notari. Molts d'aquests estris s'ubiquen dins l'anomenada àrea de treball de la casa: botigues, magatzems i cellers.

La casa solia ser d'un cós o d'un cós i mig, amb una eixida i un pou al darrera.⁸ L'habitatge acostumava a tenir dos pisos. A la planta baixa localitzem l'entrada, la cuina, el celler, la sala, el menjador o l'estudi, la botiga i, finalment, l'estable. A dalt, detectem les diferents cambres de dormir. Per tant, semblaria a primer cop d'ull que hi hauria una clara diferenciació entre una i altra planta. Semblantment al que succeïa a Mataró,⁹ la planta

baixa esdevindria un espai de treball i de reunió. Per contra, la planta de dalt acompliria la funció de lloc de repòs i de descans. Aquesta última es convertiria, d'aquesta manera, en l'indret més íntim i recòndit de l'habitatge. Amb tot, veurem com aquesta diferenciació d'espais era molt relativa.

L'entrada i la cuina són presents en més d'un 85% dels inventaris consultats. Tot i que la cuina era l'espai de cocció i de transformació dels aliments, també podia assumir la funció de menjador. Això succeïa en aquells casos en què l'estructura de l'habitatge reflectia una distribució menys complexa i més senzilla. La presència d'un menjador, d'una sala o d'un estudi¹⁰ és escassa, ja que no supera el 25% de la mostra analitzada. El celler està perfectament definit en sis de cada deu habitatges; en canvi, a Lleida, hi és present només en tres de cada deu casos. Ara bé, el celler sobresurt, especialment al Maresme, dins el sector dels teixits i del cuir, en contrast amb el col·lectiu de la fusta, que no supera el 45%.

Per poblacions, el celler apareix, profusament, a les viles d'Arenys de Mar, Canet i Vilassar. En canvi, a Llavaneres, és present únicament en un 36% dels inventaris consultats. Finalment, la botiga està perfectament definida en un 12% dels casos, per bé que cal ressaltar el seu arrelament a les poblacions més comercials, com són Arenys de Mar i Canet. Amb tot, l'entrada acabava assumint les funcions pròpies de la botiga. La seva situació era immillorable, ja que, en situar-se al vestibul de la casa, facilitava l'accés als clients.

A la planta de dalt es concentraven les diferents habitacions de dormir. El número de dormitoris oscil·lava entre un i tres. Llavaneres reproduïx el model d'habitatge més senzill amb una entrada, una cuina i una cambra de dormir. Per la seva banda, Arenys de Mar i Canet encarnen una estructura més complexa, amb una planta baixa que aglutina una entrada, una cuina, un celler, una sala, estudi o menjador i una botiga, en alguns casos puntuals, i una primera planta amb tres dormitoris.

Era usual que alguns menestrals tinguessin tres o més parcel·les de terres ben a la vora de la unitat d'habitatge. El predomini de la vinya era absolut, ja que el 75% de les peces de terres inventariades corresponia a aquest cultiu, en contrast amb les terres cereal·lícoles, que no superaven el 6%. La tinença de terres era força arrelada a Canet, ja que tots els menestrals de la mostra posseïen una mitjana de tres peces de terra. En canvi, a la vila d'Arenys de Mar, la possessió de terres se situava al voltant

Rajoles d'oficis, s. XVII.

del 35%. Per sectors, cal ressaltar la seva importància en el col·lectiu dels teixits i de la fusta. A Lleida, Ramona Huguet assenyala que sis de cada deu menestrals era propietari de parcel·les de terres, dada similar a l'obtinguda a les poblacions del Maresme estudiades.

A continuació, farem un petit repàs per les cases de diferents fusters, boters, sabaters, teixidors, sastres, ferrers i mestres de casa. Tot plegat, ens permetrà comprovar si l'instrumental de treball s'aplegava a una estança o bé apareixia escampat per tot l'habitatge. També esbrinarem si els menestrals treballaven en altres feines no relacionades amb el seu ofici per cercar un complement als seus ingressos.

Els fusters acostumaven a destinar una estança de la casa com a zona de treball. Sovint l'entrada esdevenia una mena d'obrador, on el fuster treballava i guardava les eines: martells, ribots, compassos, escaires, serres o aixades. És el cas de l'inventari de Miquel Alas, fuster de Llavaneres, «un martell gran, tres martells petits, dos escaires, tres compassos, dos escarpes, unes tenalles, tres molas, tres rasats, dos tinters, tres ribots, tres barrines».¹¹

En ocasions, els fusters cercaven altres fonts d'ingressos, i per aquest motiu molts recorrien a la compra de vinyes. Ells mateixos conreaven les peces de terra i elaboraven el vi. Una part del vi era destinada al consum familiar, i l'altra era venuda als comerciants. Localitzem cellers amb tot l'instrumental necessari per conrear la vinya, per elaborar el vi i per emmagatzemar-lo en òptimes condicions: «Cup de 20 càrregues ab brescat,

premsa de un caragol ab sos arreus, bota de 15 càrregues plena de vi claret, bota de 20 càrregues buida, bota 2 càrregues plena de vi claret, bota de 2 càrregues buida, bota 1 càrrega i altra de mitja buida, 6 portadoras, 2 covers de verema, ambut de fusta de embotar vi i altre de terra, bota de 6 càrregues plena vi.»¹²

A diferència dels fusters, que aplegaven tots els estris en una cambra, els boters tenien escampat, al llarg de l'habitatge, les eines i les bótes; moltes d'elles en procés de construcció. És el cas d'Antoni Roger, boter arenyenc, que aplegava a l'entrada «sis mitjas botas novas sense ensercolar, sis botas

novas de una càrrega, tres barrils nous, dues portadores novas sense forrar, un ters de carrega de fusta (...)» i al celler «dues axas, un glasador, dues planas, tres axadas (...)»¹³ Tot i ser l'àrea de reunió de la casa, la sala també podia concentrar les eines del boter. Salvador Giol, boter de Canet, guardava a la sala «una axada, un xapo, unes estenalles, unes gaffas, una plana, una axa, un compas, un calcador, dues marfegas, dos ambuts de botas de fusta, un parell de portadores, un baquet, tres simens (...)»¹⁴

A partir de la lectura dels inventaris, copsem que els boters elaboraven no només bótes per a l'emmagatzemament del vi, sinó que també confeccionaven altres envasos per a d'altres destinacions, com ara el transport dels pinyons o de la pesca salada. Són els famosos barrils, molts dels quals eren destinats a la conservació de les sardines.

Una bona mostra de la interrelació que es produïa entre el món familiar i el món del treball, la tenim en l'inventari del boter vilassarenc Miquel Mas. Aquest darrer destinava l'entrada com a taller improvisat, i hi detectem, entre serres, destrals, masses, compassos, martells i adreçadors, una trona per seure criatures i un bressol.¹⁵ Aparentment, no es desprèn de la lectura dels inventaris l'existència de mossos o fadrins en els obradors maresmenes. Predominaria, doncs, una estructura laboral de caire familiar. La muller, els fills i algun germà solter col·laborarien en el taller. Tot plegat recorda força el sistema d'organització menestral que Huguet assenyala per a la ciutat de Lleida.

No és inversemblant la presència de llibres de comptes i albarans entre els menestrals. Aquesta constatació obliga a plantejar-nos l'existència d'uns nivells d'alfabetització força estesos entre aquest sector. A la casa de Pere Cabot, boter de Llaveneres, consignem un llibre de comptes on es portaria amb cura tota la comptabilitat del taller.¹⁶

Els inventaris dels sabaters reflecteixen una concentració d'estrís i mercaderies en una única estança. L'entrada assumiria dues funcions: per una banda, la d'aparador, on s'exposaria la mercaderia i, per altra, la d'obrador, on s'elaborarien les sabates. Cal ressaltar la casa de Salvador Vehil, sabater de Vilassar, que concentraria totes les eines, formes de sabates i primeres matèries a l'entrada. A la porta de l'entrada, apareixen els rastells i les ventalles de fusta per exposar les sabates, i a l'interior s'aplegaven els bancs, taules per treballar amb totes les eines

necessàries: tisores, estenalles, brotxa de ferro de picar sabates, punters de prendre mida del peu.¹⁷

Possiblement, l'anàlisi dels inventaris dels sastres i teixidors és la que presenta més dificultats, ja que sovint és difícil destriar la producció domèstica de la comercial. També és l'ofici que pateix més intrusisme professional, especialment en les fases prèvies d'elaboració de les primeres matèries tèxtils. Proliferen les debanadores, les pintes per pentinar el cànem, les diferents fibres de bri i cànem i, amb menys freqüència, petits telers o torns de filar en els inventaris de pagesos i menestrals. Tot plegat fa suposar l'existència d'un treball domèstic important en aquestes fases preliminars d'elaboració. De fet, X. Torras assenyala en el seu llibre sobre famílies pageses que «la filosa és lo repos de les paigeses.»¹⁸ Nosaltres afegiríem que no exclusivament de les pageses. Els menestrals i les seves esposes sovint participarien en aquesta primera etapa del procés d'elaboració.

En contrast amb els altres oficis, el sector dels teixits tendiria a concentrar tot l'instrumental i les mercaderies a la botiga. Tres de cada deu inventaris de teixidors, sastres o passamaners disposava d'una botiga, on els menestrals elaboraven i venien els productes tèxtils. A la botiga, detectem el «teler ab son ordidor», els torns, les pintes i al costat els estris necessaris per al conreu de la terra, com ara magalls, magalles, xàpols i les bótes per emmagatzemar el vi, així com les portadores per transportar el raïm recollit a les vinyes.¹⁹ Sovint la botiga se situa a l'entrada, com succeeix en el cas de Josep Figarola, passamaner de Canet.²⁰ A la botiga, localitzem un taulell petit i uns prestatges per guardar la roba. En d'altres casos, els estris i les mercaderies estarien disseminats al llarg de l'habitatge. És el cas de J. Cassola, passamaner d'Arenys de Mar. A l'entrada detectem una taula, un banc i un armari de passamaner, i a les diferents cambres consignem quinze rams de fil, tovallons, estovalles, tovalloles, llençols de bri de cànem, coixineres, eixugamans, tovallons encotonats, dinou rams de fil d'estopa, un torn de passamaner de fusta i, finalment, un taulell de fusta de passamaner.²¹

Sovint, sastres i teixidors cercaven un complement als seus ingressos treballant de pagesos i de pescadors. L'inventari de Pau Pica, sastre de Canet de Mar, és el millor reflex de la pluralitat de recursos econòmics que ofería la vila de Canet: el tèxtil, la vinya i la mar. A l'entrada detectem un taulell, uns bancs de fusta, dues peces de sardinals, unes debanadores i un llibant nou per treure un

llagut. El celler aglutinava tots els estris necessaris per a l'elaboració i conservació del vi, com ara bótes, premses, embuts i cups, però també barrils plens de sardines, tres parells de rem i una vela per a un llagut. Finalment, les cambres arplegaven seixanta-dos fils de bri de canem i altra roba. Així mateix, l'inventari precisava que hi havia un llagut de sardinals amb ornaments per pescar sardina a la platja de Canet de Mar, davant de la dita casa, i que el difunt posseïa tres peces de vinya.²² En definitiva, Pau Pica participava de tots els sectors econòmics de la població.

En ocasions, sembla que la tasca agrícola predomina sobre l'artesanal. Observem inventaris que recorden més la llar d'un pagès que la d'un menestral. Huguet i Solans també detecten aquest fenomen a les poblacions de Lleida i les Borges Blanques. Tot plegat, s'explicaria per la tendència a adoptar l'ofici de pagès en bones conjuntures. No cal perdre de vista que la tinença de terres era un bé molt preuat, ja que els donava aliment i alhora esdevenia un símbol de riquesa.

Probablement, la tasca primordial de la ferreria degué ésser l'elaboració de tot allò relacionat amb els estris de treballar la terra, com ara xobridores, xàpols, magalls de tall o de punta, així com els elements metàl·lics de les carretes, els claus i els estris per ferrar els animals. Les eines acostumaven a aplegar-se en un únic indret. De vegades, els ferrers treballaven de boters i corders. És el cas de Joan Soler, ferrer de Llavaneres. Detectem, entre l'instrumental propi de ferrers, altres estris que estarien més vinculats a d'altres oficis: «Mola gran per esmolar, dos sacs ab tres claveros per fer claus de ferro, quatre martells, sis ulleres, set claveras, tres brocas, dues estanalles, un escaire, un ribot, unas molas de boter, unes pintes de corder, unes masses de fusta, dues senalles».²³

Finalment, els inventaris dels mestres de cases ofereixen una gran dispersió. Regles, escaires i altres estris apareixen disseminats entre l'entrada i la sala. Aquesta dispersió s'explicaria per la lleugeresa dels instruments. Un regle o un escaire és més fàcil de desar en qualsevol indret de la unitat d'habitatge en

contrast amb d'altres estris més pesants. A més, el mestre de cases desenvolupava el seu ofici fora de la casa. Aquesta circumstància ocasionava que la unitat domèstica esdevingués una mena de magatzem, on s'arplegaven les eines.

CLOENDA

No hi ha dubte de la interrelació que es produïa entre l'espai familiar i el laboral en el món dels oficis. Amb tot, la dispersió i la concentració dels estris estaria condicionada per les dimensions de la unitat familiar, el tipus d'ofici exercit, la posició econòmica del menestral i la seva ubicació geogràfica. No és el mateix exercir de teixidor o de sastre en una població agrària com Llavaneres, que fer-ho en una vila comercial i marinera com Arenys de Mar. Aquest factor geogràfic condicionarà l'absència o no de la botiga.

La lectura dels inventaris permet adonar-nos de la proliferació d'estrils per treballar la terra i, fins i tot, de l'instrumental necessari per a la pesca. La tinença de terres esdevenia quelcom molt preuat. No és estrany que sis de cada deu inventaris de menestrals assenyalin posseir una o més d'una peça de terra. Generalment, es tractava de vinyes que els mateixos menestrals conreaven. Una part del vi elaborat era dedicada al consum familiar i l'altra era destinada al comerç. Totes les poblacions participen d'aquest negoci. N'hi ha, però, que van més enllà i compren barques, llaguts i peces de sardinals per poder anar a pescar. Aquest fenomen es produeix, bàsicament, a les poblacions d'Arenys de Mar i Canet. Una part del peix pescat seria destinada al consum domèstic i l'altra seria comercialitzada. Els més emprenedors disposarien de botiga, on vendrien una mica de tot: productes tèxtils, eines de treballar la terra o bótes, vi i tonells plens de sardina. Caldrà esperar, però, a la divuitena centúria, perquè molts d'aquests participin d'una manera més activa i decidida en el món dels negocis. El comerç amb Amèrica oferirà la possibilitat d'exportar productes locals, al mateix temps que facilitarà l'arribada de noves mercaderies.

Alexandra Capdevila Muntadas

NOTES

1.- En el cas de Vilassar de Dalt, hem recorregut al buidatge dels inventaris *post-mortem* dels notaris Joan Llanerers i Joan Antoni Vigo. Ambdós corresponen a la notaria de Vilassar i es troben conservats a la Secció Notarial de Mataró de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. I també hem consultat els inventaris dipositats a l'Arxiu parroquial de Vilassar. Els inventaris *post-mortem* de la població de Llanerers procedeixen de l'Arxiu parroquial de la mateixa població. I finalment, en el cas d'Arenys de Mar i Canet, s'ha fet el buidatge dels manuals i llibres d'inventaris dels notaris Onofre Just, Josep Oller, Rafael Bonamich Fàbregas, Jaume Arquer i Pau Figuerola, tots corresponents a la notaria d'Arenys de Mar i conservats a l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar.

2.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar. Rafael Bonamich Fàbregas. Llibre d'inventaris i encants 1658-1672. Inventari d'Antoni Joan Roca, fuster d'Arenys de Mar.

3.- JAUME CODINA, *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*, Ariel (Barcelona 1971); *Les famílies santboianes (segles XVI-XIX)*, (Sant Boi del Llobregat 2000).

4.- RAMONA HUGUET, *Els artesans de Lleida. 1680-1808*, Pagès (Lleida 1990).

5.- XAVIER LENCINA, «Espais i objectes quotidians. Els inventaris *post mortem* catalans en el context europeu», *Actes del IV Congrés d'Història Moderna*. Universitat de Barcelona (Barcelona 1998); «Activitat laboral i espai familiar en els gremis barcelonins a l'època moderna», *Actes del III Congrés d'Història Moderna*, pp. 335-339; «Els objectes culturals en l'entorn quotidià dels notaris barcelonins del segle XVIII», *Actes del II Congrés del Notariat*, pp. 605-615; J. TORRAS, B. YUN (dirs), «Los inventarios *post-mortem* en el estudio de la cultura material y el consumo. Propuesta metodológica. Barcelona, siglo XVIII», *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XIX* (Junta de Castilla y León 1999); «Cultura i societat a la Barcelona moderna: estils de vida de l'elit urbana al segle XVIII», *Actes IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, Avenç (Barcelona 1999), pp. 195-202; «La història des del subjecte. Inventaris *post mortem*: consum, microhistòria i cultura material a la Barcelona Moderna», *Revista Estudis Històrics i Documents Arxiu Protocols*, núm. XIX (Barcelona 2001), pp. 199-242.

6.- BELÉN MORENO CLAVERÍAS, «La burguesia local de las letras y los negocios a través de los inventarios *post-mortem*. El Penedés del siglo XVIII», J. TORRAS, B. YUN (dirs), *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XIX* (Junta de Castilla y León 1999); «La diferenciació social pagesa a partir dels inventaris *post mortem*. El Penedès, 1708-1815», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 5 (1996), pp. 41-54.

7.- JOAN GIMÉNEZ BLASCO, *Economia i societat: Mataró (1600-1639)*, Premi Iluro (Mataró 1984), i la seva tesi doctoral *Continuïtat i canvis en les estructures econòmiques de la Catalunya del s. XVII. Mataró 1580-1710*. Universitat de Barcelona (Barcelona 1998).

8.- Segons Salicrú, la paraula *cós* prové de la paraula llatina *cursum*, que s'ha d'interpretar com a peça de terra relativament estreta i allargada, que serveix per edificar una casa. És equivalent al pati, *patium*, paraula utilitzada en el mateix sentit. La casa de *cós* serà, per tant, la casa construïda en un *cós*. MANUEL SALICRÚ I PUIG, «Casa de *cós* de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 25, p. 10.

9.- *Ibidem*, p. 13.

10.- Tot i que pugui semblar un presentisme, detectem «estudis» en algunes llars. Ramona Huguet assenyala, també, l'existència d'estudis en les cases menestrals lleidatanes. RAMONA HUGUET, *Els artesans de Lleida. 1680-1808*, Pagès (Lleida 1990), p. 97. Dins aquestes estances s'aplegaria una mica de tot: mobles, roba, eines de treballar el camp i específiques de l'ofici.

11.- APSLL, caixa d'inventaris.

12.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar. Llibre d'encants i inventaris de 1658 a 1672, f. 120.

13.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar. Llibre d'encants i inventaris de 1658-1672, f. 349.

14.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar. T. 243, f. 443.

15.- APSGV, caixa d'inventaris.

16.- APSLL, caixa d'inventaris.

17.- ACA, notaria de Mataró. T. 1457.

18.- XAVIER TORRAS SANS, *Els llibres de família de pagès (segles XVI-XVIII). Memòries de pagès, memòries de mas*. CCG (Girona 2000), 60 p.

19.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, T. 254, f. 17. ACA, notaria de Mataró, T. 1482.

20.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Llibre d'encants i inventaris 1658-1672, f. 188.

21.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, T. 250, f. 306.

22.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, T. 252, f. 150.

23.- APSLL, caixa d'inventaris.